

Соціально-економічне значення споживчого кошика в Україні

Яременко Л.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди»

Пономаренко Я.А.

студент
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди»

У статті розглядається сутність понять «споживчий кошик» і «прожитковий мінімум». Визначено їхні особливості, взаємозв'язок та соціально-економічне значення споживчого кошика. Узагальнено роль споживчого кошика як одного з важливих механізмів системи соціальних гарантій держави, індикатора оцінки рівня життя населення та соціального орієнтира під час встановлення мінімальних розмірів пенсій, допомог, мінімальної заробітної плати та ін.

Ключові слова: споживчий кошик, прожитковий мінімум, рівень життя, товари та послуги, мінімальна заробітна плата, державні соціальні стандарти.

Яременко Л.М., Пономаренко Я.А. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КОРЗИНЫ В УКРАИНЕ

В статье рассматривается сущность понятий «потребительская корзина» и «прожиточный минимум». Определены их особенности, взаимосвязь и социально-экономическое значение потребительской корзины. Обобщена роль потребительской корзины как одного из важных механизмов системы социальных гарантий государства, индикатора оценки уровня жизни населения и социального ориентира при установлении минимальных размеров пенсий, пособий, минимальной заработной платы и др.

Ключевые слова: потребительская корзина, прожиточный минимум, уровень жизни, товары и услуги, минимальная заработная плата, государственные социальные стандарты.

Yaremenko L.M., Ponomarenko Y.A. SOCIAL AND ECONOMIC SIGNIFICANCE OF THE CONSUMER CART IN UKRAINE

The essence of the concepts "consumer basket" and "subsistence minimum" is considered in the article. Their features, interrelation and social and economic importance of the consumer basket are determined. Review of the role of the consumer basket as one of the important mechanisms of the system of social guarantees of the state, an indicator of the assessment of the standard of living of the population and a social benchmark in setting the minimum amount of pensions, benefits, minimum wages.

Keywords: consumer basket, living wage, living standard, goods and services, minimum wage, state social standards.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проголошення України правовою та соціальною державою зумовило встановлення низки обов'язків держави перед її громадянами. Насамперед це спрямованість діяльності країни у напрямі захисту прав, інтересів та створення гідних умов для життя людини. Адже забезпечення гідного рівня життя громадян своєї країни є найважливішим завданням будь-якої держави.

Ця проблема в розвинених країнах вирішується через систему мінімальних соціальних стандартів, під якими слід розуміти встановлені законодавчими та іншими правовими актами мінімальні рівні соціальних гарантій різним групам населення. Призначення про-

житкового мінімуму як соціального нормативу полягає в тому, що він є індикатором оцінки рівня життя населення, соціальним орієнтиром під час встановлення мінімальних розмірів пенсій, допомог, стипендій, мінімальної заробітної плати та інших соціальних виплат. Базовим соціально-економічним показником є величина прожиткового мінімуму, і в її основі лежить вартість законодавчо встановленого споживчого кошика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки в Україні все більше уваги приділяють дослідженням рівня соціальних стандартів та гарантій населення. Варто відзначити наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених, які приділили увагу про-

блемам прожиткового мінімуму, таких як А. Колот, В. Литвинов, О. Варецька, В. Мандибура, О. Грішнова та ін. Ця проблематика також була висвітлена у працях таких вітчизняних учених, як Д. Богиня, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, Л. Денісова, М. Папієв, О. Савенко, М. Шаповал, К. Ковязіна, Ю. Харізашвілі, О. Любіч, Н. Дмитренко, В. Вітер та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Споживчий кошик дає змогу дати реальну оцінку ситуації, що склалася на ринку товарів і послуг, дізнатися про рівень споживання і купівельної спроможності громадян, розрахувати рівень інфляції.

Сьогодні, особливо враховуючи циклічні інфляційні процеси та нестабільну соціально-економічну ситуацію в Україні, звертає на себе увагу суттєва невідповідність розмірів мінімальних державних соціальних стандартів і гарантій реальним споживачьким запитам та потребам. Це насамперед стосується прожиткового мінімуму і споживчого кошика, який не відповідає сучасним потребам соціально-економічного розвитку українського суспільства.

Проте, незважаючи на всю важливість проведених досліджень, проблеми та соціально-економічне значення споживчого кошика залишаються вельми актуальними і потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз споживчого кошика та його соціально-економічне значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим інструментом державного регулювання і соціального прогнозування доходів населення України є визначення величини прожиткового мінімуму, оскільки саме на нього держава орієнтується під час визначення мінімального розміру оплати праці. Прожитковий мінімум являє собою вартісну оцінку споживчого кошика, що включає мінімальні набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності, а також обов'язкові платежі та збори.

Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних та культурних потреб особи [1].

Цей показник є базовим державним соціальним стандартом, на підставі якого

визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну людину, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних та демографічних груп населення, а саме для:

- дітей віком до 6 років;
- дітей віком від 6 до 18 років;
- працездатних осіб;
- осіб, які втратили працездатність [1].

Порядок вимірювання прожиткового мінімуму включає:

1) розроблення споживчого кошика, що являє собою перелік товарів і послуг, необхідних для задоволення мінімальних потреб;

2) визначення вагових коефіцієнтів для кожного товару або послуги у складі споживчого кошика;

3) обчислення вартості споживчого кошика на основі щомісячної реєстрації цін на товари і тарифів на послуги;

4) формування структури прожиткового мінімуму, тобто співвідношення у споживанні продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, обов'язкових зборів і платежів;

5) знаходження величини прожиткового мінімуму.

Споживчий кошик – це набір товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї. Використовується для розрахунку мінімального споживчого бюджету (прожиткового мінімуму), виходячи з вартості споживчого кошика у діючих цінах. Застосовується як база для порівняння розрахункових і реальних рівнів споживання [3, с. 176].

Склад споживчого кошика визначається з урахуванням:

– наукових рекомендацій щодо мінімальних обсягів споживання товарів і послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності;

– фактичного обсягу споживання в мало-забезпечених сім'ях;

– складу населення, розміру і структури сімей та рівня доходів;

– об'єктивних відмінностей у споживанні в суб'єктах України, що визначаються природно-кліматичними умовами, національними традиціями і особливостями [5, с. 231].

Соціально-економічне значення споживчого кошика полягає в тому, що споживчий

кошик може бути використаний під час розроблення системи заходів із підвищення рівня життя населення, виявлення пріоритетних напрямів надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, оптимізації витрат бюджету на соціальні цілі.

Споживчий кошик України та інших зарубіжних країн розраховується по-різному: враховується рівень життя, фактичне споживання товарів і послуг, середньостатистичний рівень щомісячного доходу, рівень соціально-економічного розвитку та інші фактори.

Чим вищий економічний статус країни, тим більше найменувань включається в кошик. У низці країн споживчий кошик не розраховується взагалі, в інших на його основі розраховується допомога з безробіття та інші соціальні виплати.

Ні для кого не таємниця, що рівень мінімальної заробітної плати, який натеper дорівнює прожитковому мінімуму для працездатних осіб, у нашій державі є одним із найнижчих із числа економічно розвинутих країн. У зв'язку з цим значна частина навіть працюючого населення знаходиться за межею бідності. Якщо проаналізувати показники доходів громадян України, які отримують соціальні допомоги та соціальні виплати, а за даними статистики кількість таких осіб у 2017 році становить понад 45% населення, то в цьому разі ситуація набагато гірша [6].

Причини бідності в нашій державі мають насамперед економічну спрямованість, оскільки споживчий кошик і розмір прожиткового мінімуму не співвідносяться із цінами на товари та послуги. Проте суттєве значення також має і недосконалість чинних норм у сфері соціального забезпечення та порушення законодавчих актів самими суб'єктами нормотворчості.

Кожна держава, виходячи зі своїх економічних можливостей та соціальної політики, визначає відповідний вид споживчого кошика як соціальний норматив. З огляду на світовий досвід, як соціальний норматив здійснення соціальної політики в основному використовується споживчий кошик прожиткового мінімуму і раціонального бюджету.

Незважаючи на те, що споживчий кошик держави переглядається рідко, параметри базового набору товарів відчутно впливають на життя пересічних громадян. Так, вартість кошика враховується під час визначення розміру мінімальної оплати праці, розрахунків купівельної спроможності людей, величини різних видів соціальних виплат.

Минув уже рік, як мінімальна заробітна плата в Україні становить 3200 гривень – це вдвічі більше, ніж було у 2016 році. Таке кардинальне збільшення мінімальних доходів, окрім можливості більше заробляти, закономірно привело і до зростання цін. Щоправда, апокаліптичні прогнози про катастрофічну інфляцію та стрибок цін до захмарних висот усе ж поки що не збулися. Такого висновку можна дійти з того, як у відсотковому співвідношенні змінилася вартість стандартного продуктового кошика – мінімального набору продуктів, який бере за основу соціальних розрахунків Кабінет Міністрів України.

Звичайно, що ані зарплата 3200 грн, ані передбачений урядом продуктивний кошик геть не можуть вважатися нормою, якщо ми говоримо про справді гідний рівень життя. Але як показники соціальних змін вони цілком можуть бути використані.

Незважаючи на те, що прожитковий мінімум на одну особу і для основних соціально-демографічних груп населення зріс, він ледве дає змогу забезпечити первинні або фізіологічні потреби людини та практично ігнорує соціальні потреби, які є невід'ємним складником гідного життя населення України.

Отже, порівняно з 2016 роком, коли мінімальна заробітна плата становила 1450 грн, а вартість продуктового кошика – 1169,4 грн, тобто 81%, у 2017-му ситуація стала помітно кращою. Тепер за мінімальної заробітної плати в 3200 грн мінімальний набір харчів коштує 1446,1 грн на місяць, тобто лише 45% (в обох випадках наведені цифри без урахування податків, які виплачуються із зарплати) [2].

Розберемо, який склад споживчого кошика в Україні на 2017 рік, порівняємо зі станом справ в інших країнах і оцінимо, які перспективи цього показника на найближчі роки. Показник включає до свого складу перелік товарів, які необхідні кожному громадянину країни на цілий рік. Під час складання споживчого кошика беруться не окремі марки і види продукції, а усереднені значення товарних груп. У розрахунок параметра входять 3 основні категорії.

1. Продукти харчування. На них припадає основна частка від вартості кошика. Для більшості громадян України й інших держав більша частина сімейного бюджету витрачається на їжу.

2. Непродовольчі товари. У складі цієї групи переважають ліки, предмети побуту, одяг і взуття. Ці категорії є незамінними і жит-

тево необхідними для населення. Далі йдуть витрати на меблі, домашніх тварин, інвентар для відпочинку і дачі.

3. Послуги. Оплата освіти, проведення дозвілля і відпочинку. Сюди ж належать витрати на транспорт, страхування та комунальні платежі [4, с. 144].

Для різних категорій населення розраховуються свої норми споживання, тому параметри споживчих кошків для працюючих громадян, пенсіонерів та дітей відрізняються. Загальна вартість набору на рік для кожного громадянина країни на поточний момент не перевищує 3 тис. грн.

Розберемо детальніше, що являє собою споживчий кошик – 2017, склад якого включає близько 296 товарів. Із продуктів харчування в переліку передбачені такі основні позиції (величини споживання наведені в розрахунку на одну добу): м'ясо (свіже, заморожене, сало і ковбаса) – 145 г, хліб – трохи менше 280 г, молочні продукти – близько 340 г, овочі, фрукти і ягоди – понад 460 г, риба – близько 35 г, соняшникова олія і маргарин – близько 40 г, картопля – більше 250 г [7].

Наведені продукти дають змогу скласти повноцінне меню на тиждень, проте їх розрахункову кількість не можна назвати достатньою для дорослої працюючої людини.

У частині непродовольчих товарів мінімальний споживчий кошик в Україні в 2017 році включає: список медикаментів, до складу яких входять близько 100 г вати, кілька бинтів, 2 упаковки жарознижуючих засобів і близько 7 пластирів, предмети гігієни – гребінець і одеколон, пара зубних щіток на рік, 12 рулонів туалетного паперу, одяг для чоловіків і жінок – костюм, светр, штани, кілька пар шкарпеток, нижня білизна.

Серед послуг, які передбачає споживчий кошик, можна виділити: похід у перукарню – 4 рази на рік, приміські поїздки, покупку книг – до 6 штук щорічно, відвідування культурних заходів – до 6 разів.

За законами України, переглядати показник необхідно не рідше, ніж раз у 5 років. Досліджуючи споживчий кошик в Україні, зупинимось на п'яти основних недоліках, які впливають на прожитковий мінімум, це:

1) невідповідний реаліям сьогодення вміст споживчого кошिका;

2) бездіяльність уряду щодо збільшення державних стандартів та гарантій;

3) застарілі методи, якими формуються набори продовольчих та непродовольчих товарів та послуг;

4) нераціональна вагова структура споживчого кошिका;

5) нелегітимність споживчого кошिका.

Рівень споживчого кошिका не відповідає нормам споживання, рекомендованим українським Науково-дослідним інститутом гігієни харчування Міністерства охорони здоров'я України, тому слід зазначити, що рівень норм споживання приблизно на 20% нижчий фактичного споживання в розвинених країнах [7]. Така невідповідність пояснюється насамперед тим, що вміст споживчого кошिका в Україні не відповідає потребам часу. По-друге, в Україні не враховуються реальні ціни на товари та послуги. Особливо гостро це питання постає в сучасних умовах стрімкого зростання цін, яке зумовлене політичною нестабільністю в країні.

Таким чином, можна констатувати той факт, що споживчий кошик має величезне значення у соціальному та економічному житті населення України, але прожитковий мінімум і споживчий кошик України не відповідають вимогам сучасного світу, вони ведуть до фізичного, соціального та духовного виснаження населення.

У результаті втрачається можливість забезпечення необхідного дослідницького потенціалу населення для інноваційного розвитку країни. Тому необхідно змінити принципи встановлення прожиткового мінімуму, що є основою для розрахунку мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії [2, с. 38].

У подальшому в умовах формування постіндустріального суспільства в Україні пропонується поступовий перехід до використання соціально-нормативного методу розрахунку прожиткового мінімуму, який би враховував регіональні ціни на набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, як такого, що найбільше відповідає задоволенню потреб у саморозвитку та самореалізації особистості.

Адже підвищення рівня життя населення є головною метою будь-якого прогресивного суспільства. Держава зобов'язана створювати сприятливі умови для довгого, безпечного, здорового і благополучного життя людей, забезпечуючи економічне зростання і соціальну стабільність у суспільстві. Щодо строків Perezatverdzhennya vmistu spozhivchogo koshika, to termyn yogo Perezatverdzhennya має бути скорочено до двох-трьох років, оскільки зміни у структурі споживання для цих наборів відбуваються набагато швидше.

Найгірше у цій ситуації те, що до 2021 року ці переліки залишаться незмінними, оскільки законодавчі підстави для цього просто від-

сутні. Мінімальна заробітна плата 3200 грн компенсує лише інфляційні втрати за останні 2,5 року, не більше [7].

А якщо повертатися до того, що зазначалося вище, а саме до розгляду споживчого кошика як одного зі способів забезпечення зростання економіки, то очевидно, що такого зростання не буде, і прикро констатувати, що українське суспільство тільки поглибить своє відставання у розвитку.

Для підвищення соціальних стандартів життя зокрема необхідно:

- переглянути структуру нормативів прожиткового мінімуму для кожної категорії населення;
- проводити розрахунок прожиткового мінімуму на основі реальних цін;
- розширити асортимент споживчого кошика відповідно до потреб населення та медичних стандартів;
- змінити співвідношення продовольчих, непродовольчих товарів, а також послуг, враховуючи реальні показники витрат.

Висновки з цього дослідження. У процесі дослідження можна підсумувати, що Україна належить до найбідніших держав Європи не дарма. Соціальні стандарти, які діють у нашій державі, наближають її до рівня Африки. Одним із критеріїв, за яким можна судити про рівень життя населення і соціальну політику держави, є споживчий кошик, під яким розуміється асортимент товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або її сім'ї. Поняття споживчого кошика безпосередньо пов'язане з поняттям прожиткового мінімуму. В Україні прожитковий мінімум визначається на основі споживчого кошика. Від збільшення споживчого кошика залежить збільшення прожиткового мінімуму. Розрахунок вартості споживчого кошика впливає на формування бюджету в країні.

Помічено, що соціально-економічне значення споживчого кошика полягає в тому, що він є важливим соціальним нормативом і може слугувати інструментом державного регулювання щодо створення умов для гідного і якісного добробуту населення.

Раціональний споживчий кошик може бути використаний як цільовий орієнтир на майбутнє під час визначення: рівня і якості життя населення, соціального розшарування суспільства, соціальної спрямованості державного бюджету, розмірів заробітної плати, пенсій та допомог, соціальних стандартів споживання, структурних перетворень економіки на перспективу.

Раціонально споживчий кошик являє собою верхню межу споживання товарів і послуг відповідно до науково обґрунтованих норм і нормативів, що забезпечують повне і раціональне задоволення потреб людини.

На жаль, у сучасних умовах в Україні споживчий кошик не виконує функції державного соціального стандарту, на базі якого формується прожитковий мінімум. Проведений аналіз дає змогу сформулювати низку висновків, зокрема про те, що споживчий кошик, хоч і був розглянутий та затверджений рік тому, потребує негайного перегляду і як мінімальний соціальний стандарт, і як інструмент оцінки рівня життя населення.

Підходи до процедури формування та оцінки споживчого кошика потребують розширення та вдосконалення (з погляду структури та норм споживання, збільшення платних послуг, зростання цін та інфляції) з урахуванням зарубіжного досвіду.

Під час удосконалення методики визначення прожиткового мінімуму необхідно врахувати як позитивний, так і негативний зарубіжний досвід, а також вплив економічних, соціальних та правових факторів макросередовища. Натепер у зарубіжних країнах, у тому числі в країнах СНД, активно ведуться аналітичні і наукові дослідження щодо методології та практики визначення раціонального споживчого бюджету і споживчого кошика.

В Україні необхідно удосконалити споживчий кошик і підвищити мінімальну заробітну плату, що приведе до перерозподілу національного багатства, зростання внутрішнього платоспроможного попиту, сприятиме створенню нових робочих місць.

Таким чином, можна дійти висновку, що стан та рівень життя в Україні дуже низький, тому що в Україні на споживчому кошику базується прожитковий мінімум. Для поліпшення цього аспекту необхідно насамперед переглянути споживчий кошик українця і мінімальний прожитковий рівень, до якого прив'язані всі виплати і соціальні стандарти держави.

Нині для вирішення проблем у сфері споживання застосовуються переважно мінімальні соціальні стандарти. Але слід розуміти, що в економічній сфері лише мінімальних соціальних стандартів недостатньо, оскільки вони не можуть забезпечити необхідних стимулів для стабільного економічного розвитку.

Тому подальші дослідження мають бути спрямовані на удосконалення методики визначення споживчого кошика з урахуванням позитивного та негативного зарубіжного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15 липня 1999р. № 966-XIV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення: 12.12.2017).
2. Бардакова С.М., Ховрак І.В. Прожитковий мінімум як ключовий соціальний норматив. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 14–16 травня 2015 р.). Львів, 2015. С. 38–39.
3. Бондарчук К.П. Прожитковий мінімум як критерій встановлення соціальних стандартів. Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 4. С. 174–179.
4. Єгоров Б., Мардар М. Стан харчування населення України. Товари і ринки. 2011. № 1. С. 140–147.
5. Надточій А.О. Напрями вдосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму в сучасних умовах розвитку суспільства. Теорія та практика державного управління. 2012. № 4. С. 231–241.
6. Прожитковий мінімум в Україні (2017). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin> (дата звернення: 20.10.2017).
7. Споживчий кошик українців: як змінився і що нас чекає в майбутньому. URL: <http://expres.ua/news/2017/10/17/267260-spozhyvchyu-koshyk-ukrayinciv-zminyvsya-nas-chekaye-maybutnomu> (дата звернення: 23.10.2017).

REFERENCES:

1. About the subsistence minimum: Law of Ukraine dated July 15, 1999. No. 966-XIV / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (application date: 12.12.2017).
2. Bardakova S.M, Khovrak I.V. The subsistence minimum is a key social standard. Problems of formation and development of innovation infrastructure: the European vector – new challenges and opportunities: abstracts of reports of III International scientific-practical conference. (Lviv, May 14-16, 2015). Lviv, 2015. pp. 38–39.
3. Bondarchuk K.P. The subsistence minimum as a criterion for establishing social standards. Formation of market relations in Ukraine. 2013. № 4. pp. 174–179.
4. Egorov B., Mardar M. The nutrition status of the population of Ukraine. Goods and markets. 2011. № 1. pp. 140–147.
5. Nadtochii A.O. Areas of improvement of the methodology for calculating the subsistence minimum in modern conditions of society development. Theory and practice of public administration. 2012. № 4. pp. 231–241.
6. The subsistence minimum in Ukraine (2017). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin> (Appointment Date: 10/20/2017).
7. Consumer basket of Ukrainians: how has changed and what awaits us in the future. URL: <http://expres.ua/news/2017/10/17/267260-spozhyvchyu-koshyk-ukrayinciv-zminyvsya-nas-chekaye-maybutnomu> (application date: 23.10.2017).